

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: РІК 2002 - ЗАВЕРШЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ?

*Любов Дорош,
Ужгородський державний інститут
інформатики, економіки і права*

*Іван Сюсько,
Інститут світової економіки і
міжнародних відносин НАН України*

У 2002 р. спостерігається цікавий феномен зміни політичного обличчя заходу і сходу Європи. У провідних західноєвропейських державах-членах Європейського Союзу можна констатувати наростання процесу поправління суспільства, що все частіше приводить до заміни правими партіями лівих сил біля керма державного управління. Найяскравішим свідченням цього є президентські і парламентські вибори 2002 р. у Франції. А у постсоціалістичних державах Центрально-Східної Європи, які є першочерговими кандидатами на вступ до Євросоюзу, навпаки, праві у політичній боротьбі терплять поразку і на виборчих перегонах зараз, зазвичай, перемагають лівоорієнтовані сили.

Крім раніше встановленої у 2000-2001 рр. "однокольорової" президентської, парламентської і урядової влади лівих сил у Польщі, за результатами парламентських виборів 2002 р. до "червоної смуги" у Центрально-Східній Європі прилучилася у квітні Угорщина - після виборчої перемоги Угорської соціалістичної партії, а у червні - Чехія - внаслідок перемоги на виборах до Палати депутатів (нижньої палати парламенту ЧР) Чеської соціал-демократичної партії. У вересні 2002 р. відбудуться чергові парламентські вибори у Словаччині, де, реально, дезінтегровані ліві партії мають мінімальні шанси потрапити до складу новообразованої Національної Ради СР. Але прогнозоване післявиборче створення нової правлячої т. зв. широкої коаліції 5-6 партій, найімовірніше буде ідейно розмитим і значним чином соціально (або ліво) орієнтованим блоком.

Отже, слід констатувати, що маятники політичних симпатій у провідних країнах ЄС та постсоціалістичних державах Центрально-Східної Європи - кандидатів на вступ до ЄС зараз рухаються асинхронно. У першому випадку - зліва направо у другому - навпаки. Постає запитання, чи не створить такий асинхронний процес внутрішньополітичних змін серйозні проблеми для розширення Євросоюзу на Схід? Чи зможе плінно інтегруватися "червона" (лівоорієнтована) Центрально-Східна Європа до все більш "синьої" (правоорієнтованої) групи країн ЄС? Чи здатні будуть знайти спільну мову лівоцентристські державно-політичні лідери Центрально-Східної Європи із правими прагматиками у загальноєвропейських структурах та в державному керівництві західноєвропейських країн? Але вже одне абсолютно зрозуміле - постсоціалістичні держави Центрально-Східної Європи приведуть до повноправного членства у Євросоюзі саме сучасні лівоорієнтовані влади.

Провідні реформні країни Центрально-Східної Європи - Республіка Польща, Чеська Республіка, Словацька Республіка і Угорська Республіка успішно завершують постсоціалістичні перетворення і уже як стандартні європейські держави на початку 2004 р. ввійдуть до складу Європейського Союзу. При цьому, гармонізація національного законодавства, системи нормативного регулювання всіх сфер суспільного життя між цими державами і ЄС має повністю закінчитися у 2002 р. Хибно було б вважати повну імплементацію загальноєвропейських норм у правові

системи країн Центрально-Східної Європи лише формально-юридичним актом. Справедливіше вважати дані перетворення проявом більш ширшого процесу переходу держав і суспільства в регіоні на цивілізовані "правила гри" і поведінки, притаманні об'єднаній Європі. До кінця 2002 р. країни Центрально-Східної Європи повинні функціонувати в єдиній європейській системі співжиття - за принципами, погоджено визначеними членами Євросоюзу. Тому й виникає ідея вважати 2002 р. завершенням процесу постсоціалістичної трансформації в Центрально-Східній Європі. Але не все так просто.

Керівні органи ЄС, насамперед Європейська Комісія, переконані, що держави Центрально-Східної Європи, коли навіть стануть членами загальноєвропейської спільноти, повинні пройти ще і адаптаційний - перехідний період. Певний час зберігатиметься контроль на кордонах між "новими" і "старими" членами ЄС, громадяни РП, ЧР, СР і УР відразу не зможуть включитися у ринок робочої сили ЄС та вільно переміщатися в пошуках праці по інших країнах ЄС, а селяни з Центрально-Східної Європи тільки через декілька років отримають підтримку із фондів ЄС у таких же розмірах як західноєвропейські фермери. Ці та інші, переважно економічні проблеми досить гостро дискутуються у ході переговорів з Єврокомісією про вступ РП, ЧР, СР і УР до ЄС. Держави Центрально-Східної Європи намагаються спільно відстоювати національно-державні інтереси у ході переговорів з ЄС. Ефективним механізмом погодження позицій і координації дій у процесі переговорів про вступ до ЄС для РП, ЧР, СР і УР є співробітництво у рамках Вишеграду.

Рівень готовності кожної із держав Центрально-Східної Європи до входження в об'єднану Європу значним чином залежить від глибини і характеру внутрішніх суспільно-політичних змін у країнах регіону та формування розвинутої системи демократії. Майбутній вступ РП, ЧР, СР і УР до ЄС у 2004 р., на думку багатьох політиків і вчених, і буде свідченням повного завершення процесу постсоціалістичної трансформації у даних

країнах. Той факт, що у 1999 р. Польща, Чехія і Угорщина стали членами НАТО, зафіксував стабільність їх внутрішньої і особливо зовнішньої політики - з орієнтацією на Захід. Словацьчина через внутрішньополітичні колізії не була тоді прийнята до альянсу, але має шанс стати членом НАТО після самміту в м. Прага у листопаді 2002 р. Участь у військово-оборонному блоці, однак, ще не гарантує автоматичне входження країн-претендентів до ЄС. Про це свідчить приклад Туреччини - члена НАТО, яка тривалий час знаходиться перед дверима ЄС, але не може стати його повноправним членом, так як загальноєвропейські органи мають серйозні зауваження до системи турецької демократії. Досягнення європейських демократичних стандартів, таким чином, є важливою умовою прийняття будь-якої країни до ЄС. Тому вступ РП, ЧР, СР і УР у 2004 р. до ЄС, як гадає їх державно-політичне керівництво, буде також фактом міжнародного визнання об'єднаною Європою зрілості демократій у цих державах.

Необхідно констатувати, що за період постсоціалістичних перетворень з межі 80-90-х років ХХ ст. і до сучасності в країнах Центрально-Східної Європи створено дієві інститути демократії: багатопартійну політичну систему, ефективну законодавчу, виконавчу і судову владу, місцеве самоврядування, сітку неурядових громадських організацій і об'єднань та ряд інших важливих демократичних атрибутів.

З погляду наукової оцінки перебігу і наслідків політичних змін і демократизації в державах регіону, значний інтерес представляють узагальнення і висновки, зроблені вченими Інституту міжнародних економічних і політичних досліджень Російської Академії наук (ІМЕПД РАН) у спеціальній аналітичній доповіді "Десять років системної трансформації в країнах Центральної і Східної Європи і Росії: підсумки і уроки".¹ У вигляді тез основні положення доповіді російських вчених щодо демократизації політичної системи в країнах регіону наступні²:

- Впродовж минулого десятиліття процес політичної трансформації в

державх Центрально-Східної Європи включив у себе демонтаж колишньої автократичної політичної системи, створення нових політичних структур і налагодження їх функціонування на основі демократичних механізмів і процедур.

- У більшості країн Центрально-Східної Європи стабілізувався насамперед набір демократичних інститутів, атрибутів демократії, які характерні для держав із демократичною політичною культурою.

- У країнах Центрально-Східної Європи опозиція поступово перетворюється в механізм контролю за діяльністю влади. Формується новий механізм погодження суспільних інтересів. Іде процес децентралізації і деконцентрації влади. Дотримуються основні політичні права і свободи громадян. Створені основи нового правопорядку, у томі числі прийняті нові конституції. Тим самим функціонування нових політичних структур регулюється законодавчим чином.

- Як і в розвинутих демократіях, в країнах Центрально-Східної Європи існують дві системи влади - парламентська або президентська. Парламентаризм в чистій формі склався в Чехії і Угорщині (у цих країнах президент обирається парламентом). Парламентська демократія характерна також для Словаччини, а після схвалення конституції 1997 р. значним чином і для Польщі, де президенти обираються в загальнонародному голосуванні.

- У всіх країнах центром виконавчої влади є уряд, який формується парламентською більшістю і несе відповідальність за свою діяльність перед парламентом. Роль, яку в системі влади грають прем'єри в Чехії, Словаччині, Угорщині і Польщі, дуже близька до ролі канцлерів у Німеччині.

- Якщо порівняти досвід країн Центрально-Східної Європи з досвідом Росії та більшості країн СНД, де існують президентські республіки, можна дійти висновку, що парламентська система, поза всяким сумнівом, прискорює процес демократизації. Вона сприяє, по-

перше, формуванню згоди між політичними елітами, по-друге, становленню сильних політичних партій, без яких демократія неможлива.

Останнє - формування, розвиток і сучасна розстановка партійно-політичних сил у державах Центрально-Східної Європи представляє особливий інтерес для оцінки політичних змін у регіоні. При цьому предметом нашої подальшої уваги будуть в основному питання виборчої боротьби політичних партій УР, ЧР і СР у 2002 р. Добре розуміємо, що такий децю звужений - ситуативний підхід не дає повної відповіді на питання про суть, характер і наслідки політичної трансформації в країнах регіону. Але вважаємо достатнім у цьому сенсі аналіз процесів перетворень політичної системи в державах Центрально-Східної Європи, здійснений, наприклад, тими ж російськими вченими з ІМЕПД РАН та Інституту слов'янознавства і балканістики РАН у серії видань 90-х років ХХ ст.³

Тому вважаємо доцільним сконцентруватися на недостатньо висвітлених в сучасній українській науці питаннях конкретного аналізу суспільно-політичних перетворень у провідних країнах Центрально-Східної Європи. Стислий огляд політичних процесів і характеристики місця і ролі основних партій пропонуємо здійснити в ілюстративній формі - через концентрацію даних про зміну розстановки політичних сил в парламентах в спеціальних таблицях по кожній із держав регіону.

Почнемо з УР - країни з досить усталеною демократичною політичною системою і розвинутою партійною структурою, що сформувалися на базі завершення в основному процесу структуризації суспільства. Динаміка змін у розстановці партійно-політичних сил в Угорщині впродовж періоду постсоціалістичної трансформації у формі зведеної таблиці про результати парламентських виборів виглядає наступним чином:

**Табл. 1 .Політичні партії і рухи в Державних Зборах Угорської Республіки
за результатами виборів 1990,1994,1998 і 2002 р.⁴**

№	Партії, рухи, коаліції	1990	1994	1998	2002
п/п		Кількість депутатів	Кількість депутатів	Кількість депутатів	Кількість депутатів
1.	Союз молодих демократів - Угорська громадянська партія (ФІДЕС-УГП)	21	20	148	188*
2.	Угорська соціалістична партія (УСП)	33	209	134	178
3.	Незалежна партія дрібних господарів (НПДГ)	44	26	48	
4.	Союз вільних демократів (СВД)	92	69	24	20
5.	Угорський демократичний форум (УДФ)	165	38	17	*
6.	Угорська партія справедливості і життя	-	-	14	-
7.	Християнсько-демократична народна партія	21	22	-	-
8.	Аграрний союз	-	1	-	-
9.	Незалежні депутати	10	1	1	-
	Всього	386	386	386	386

Примітка: * 24 депутати від Угорського демократичного форуму після виборів у квітні 2002 р. відокремились від ФІДЕС і створили самостійну парламентську фракцію.

Дані Табл.1 засвідчують, що в період 1990-2002 рр. для політичного розвитку Угорщини був притаманний рух за закономірностями "маятника". У період 1990-1994 рр. при владі знаходилися праві сили, очолювані УДФ. Протягом 1994-1998 рр. коаліційний уряд із вільними демократами очолювали соціалісти. У 1998-2002 рр. правлячий правий блок очолив правий Союз молодих демократів (угорською - ФІДЕС) - Угорська громадянська партія. Слід зазначити, що у вказані періоди відбувалася не просто механічна зміна владних різноідейних сил. Як справедливо вказує московський дослідник Б. Желіцкі, впродовж 90-х років провідні угорські політичні партії постійно еволюціонували, все чіткіше визначаючи свою ідейну позицію.⁵

У квітні 2002 р. в Угорщині відбулися чергові парламентські вибори: перше коло - 7, друге - 21 квітня. За остаточними результатами другого кола голосування 21 квітня 2002 р. на

виборах до Державних Зборів УР переміг опозиційний блок лівоцентристів і лібералів, що виступали як дві окремі партії. Він має в новообраному парламенті 198 депутатських місць, в тому числі: Угорська соціалістична партія (УСП) - 178 депутатів, Союз вільних демократів (СВД) - 20 депутатів. Тобто, загалом - 198 із 376 депутатів парламенту, що складає парламентську більшість. Правлячі в 1998-2002 рр. в УР праві сили - єдина партія - Союз молодих демократів-Угорська громадянська партія формально перемогли на виборах 2002 р., завоювавши зпоміж партій-учасниць найбільше місць у парламенті - 188. ФІДЕС, однак, залишається в меншості у парламенті проти блоку УСП-СВД, а після виділення 24 депутатів від УДФ у партнерську, але окрему парламентську фракцію, молоді демократи мають лише 164 депутати. ФІДЕС став опозиційною партією. Принципово змінився характер правлячих угорських сил - після

правління правих до влади знову повернувся соціалліберальний блок.

Результати парламентських виборів 2002 р. закріпили наслідки важливих системних перетворень в угорському суспільстві за попередні роки. Найважливішим із них стало завершення в основному структуризації суспільства та формуванню в ньому двох великих груп правої і лівої ідейної орієнтації. Існує також невеликий ліберально орієнтований прошарок населення. Це сприяло усталенню й більш-менш чіткої партійно-політичної структури з домінуванням лівоцентристської УСП та правоцентристського ФІДЕС за самостійного функціонування і малої партії центру - ліберального СВД. На виборах 2002 р. в Угорщині знову спрацювала закономірність "маятника" зміни політичних сил різної ідейної спрямованості біля керма державної влади.

Але особливістю парламентських виборів 2002 р. в УР був надзвичайно гострий характер передвиборчої кампанії. Угорське суспільство фактично розкололося на два табори. Склалася ситуація, яку навіть йменують "холодною громадянською війною". ФІДЕС зробив ставку на протиставленні своїх прихильників - "громадянських сил" противникам - "соціалістам" (прибічникам УСП). Тому новий соціалліберальний уряд, очолюваний соціалістом П.Меддеші, своїм першочерговим завданням проголосив переборення суспільного розколу. Та права парламентська опозиція вперше в постсоціалістичній історії Угорщини вдалася до нетрадиційних радикальних вуличних методів боротьби. Колишній прем'єр В.Орбан очолив загальнодержавний громадянський рух "Вперед, Угорщино!", який має декілька тисяч своїх "боївків" на місцях, готових у будь-який час організувати масові маніфестації проти сучасної влади. Тому говорити про післявиборчу стабілізацію внутрішньополітичного становища в Угорщині ще зарано.

Суперечливими за характером були політичні зміни періоду постсоціалістичної трансформації і в Чеській Республіці. Політичну ситуацію в країні значний час визначала боротьба між двома головними партіями - правоконсервативною Громадянсько-демократичною партією (ГДП), очолюваною В.Клаусом, та лівоцентристською Чеською соціал-демократичною партією (ЧСДП) на чолі з М. Земаном. Після тривалого суперництва та нестійких правлячих блоків і коаліційних урядів із дрібними політичними партіями, ГДП і ЧСДП у 1998 р. уклали безпрецедентну в практиці політичного життя країн Центрально-Східної Європи угоду про поділ влади. "Опозиційна" (або "толерантна") угода передбачала фактично створення парламентської більшості громадянськими і соціальними демократами. ЧСДП отримала змогу сформувати однопартійний уряд за "тихої" підтримки парламентської фракції ГДП. Лідер ГДП В.Клаус очолив Палату депутатів. ГДП зобов'язалася не ініціювати дострокової відставки однопартійного уряду ЧСДП. Водночас соціал-демократи зобов'язалися попередньо до винесення на розгляд парламенту обговорювати і погоджувати із ГДП найважливіші законопроекти, насамперед щодо державного бюджету, та програму приватизації стратегічних об'єктів державної власності. У політичній системі ЧР фактично встановився диктат двох найбільших партій. Але він мав і деякі позитивні наслідки: з парламенту на периферію політичного життя країни були усунуті екстремістські політичні сили, загалом стабілізувалася внутрішньополітична ситуація у державі, зміцнилося становище уряду, якому не загрожувала неочікувана відставка тощо. У цілому складалося враження, що Чехія успішно рухається до стабільної двопартійної політичної системи.

Табл. 2. Політичні партії і рухи в Палаті депутатів парламенту ЧР за результатами виборів 1992,1996, 1998 і 2002 рр.⁴

№	Партії, рухи, коаліції	1992		1996		1998		2002	
		Депутатів	Виборців %	Депутатів	Виборців %	Депутатів	Виборців %	Депутатів	Виборців %
1.	Громадянський демократичний альянс	14	5,93	12	6,36	-	-	-	-
2.	Чеська соціал-демократична партія*	16	6,53	60	26,4	74	32	70	30,2
3.	Рух за самоврядну демократію – Товариство для Моравії і Сілезії	14	5,87	-	-	-	-	-	-
4.	Християнсько-демократична Унія - Чехословацька народна партія	15	6,28	17	8,08	19	9	21 ****	****
5.	Ліберально-соціальний союз	16	6,52	-	-	-	-	-	-
8	Комуністична партія Чехії і Моравії**	35	14,05	20	10,3	24	11	41	18,5
7.	Громадянська демократична партія***	76	29,73	61	29,6	63	28	58	24,5
8.	Об'єднання за республіку-Республіканська партія Чехословаччини	14	5,98	17	8,01	-	-	-	-
9.	Унія свободи	-	—	—	—	18+2	8,6	8+2**	****
	Всього	200		200		200		200	

Примітки: * - у 1992р. Чехословацька соціал-демократична партія; ** - у 1992 р. "Лівий блок"; *** - у 1992 р. виборчий блок з Християнсько-демократичною партією; **** - у 2002 р. - Коаліція (блок Унії свободи - Демократичної унії – Християнсько-демократичної унії-Чехословацької народної партії) -загалом 31 депутат, в т.ч. 2 - незалежні (як і в 1998 р.), 14,3% виборців.

14-15 червня 2002 р. у ЧР відбулися чергові вибори до Палати депутатів - нижньої і основної палати чеського парламенту. Праві консервативні сили в особі ГДП потерпіли на них серйозну поразку, посівши лише 58 депутатських місць за підтримки 24,5% виборців. Найбільше голосів на виборах отримала правляча ЧСДП - 30,2%, яка має у складі новообраного парламенту 70

депутатів (див.Табл.2). Новий лідер соціал-демократів - В. Шпідла уже напередодні виборів категорично відкидав можливість подальшої політичної змови про розподіл влади між соціальними і громадянськими демократами на основі "опозиційної угоди" на черговий виборчий період. ЧСДП вважала можливим створення після виборів правлячої коаліції лише із партіями ліберально-

правоцентристського блоку - УС - ДеУ - ХДУ-ЧСНП, котрий зараз має 31 депутата у новообраній Палаті депутатів. Президент ЧР В. Гавел 17 червня 2002 р. доручив голові ЧСДП В. Шпідлі формування нового Кабінету міністрів. Соціал-демократи запропонували партіям Коаліції взяти участь у створенні нової влади. ЧСДП підготувала політичну угоду про коаліційне співробітництво.

Депутати від ЧСДП і Коаліції складають парламентську більшість із 101 голосом з-поміж 200 членів Палати депутатів. Формально ця парламентська більшість досить незначна і крихка, але реально вона завжди може сподіватися на підтримку 41-членної комуністичної фракції в парламенті. КПЧМ ніколи не зблокується із правоконсервативною ГДП. При цьому, алогічним, але справедливим є твердження, що вибори 2002 р. виграли комуністи. КПЧМ єдина з-поміж парламентських партій різко збільшила своє представництво в Палаті депутатів - із 24 до 41 місць (Див. Табл.2).

Порівняльний аналіз засвідчує, що до влади в ЧР за результатами виборів 14-15 червня 2002 р. прийшла близька за характером до сучасних соціалліберальних угорських правлячих сил лівоцентристсько-праволіберальна коаліція. В Угорщині в ній домінують соціалісти, а в ЧР - соціал-демократи. Враховуючи ідейну природу нових правлячих сил, слід очікувати в обох країнах посилення соціально орієнтованої державної політики. У зовнішньополітичній сфері домінуватиме курс на плінну інтеграцію ЧР і УР до ЄС.

Близькими є і деякі основні причини поразки правих сил на парламентських виборах 2002 р. в УР і ЧР. Праві партії обох держав у передвиборчій кампанії занадто активно апелювали до націоналізму, хоча й різним чином. Угорський ФІДЕС та його лідер В. Орбан претендували на представництво політичних інтересів не тільки 10 млн. угорців, які мешкають в УР, але і 5 млн. закордонних угорців, котрі проживають в основному на території сусідніх країн (В. Орбан неодноразово публічно йменував себе "прем'єром 15-ти мільйонів угорців" і зараз ганить нового главу

уряду П. Меддеші за те, що той вважає себе передусім прем'єром 10-ти мільйонів громадян УР). Інтересам зміцнення зв'язків угорських меншин в навколишніх державах з Угорщиною повинен був також служити спеціальний Закон УР про закордонних угорців (2001 р.). Але деякі його положення викликали серйозні заперечення з боку загально-європейських інституцій, зокрема Венеціанської комісії, та сусідніх держав, насамперед Румунії і Словаччини. Під сумнів з-поміж іншого бралася правомірність поширення чинності угорського закону на суверенну територію інших країн.

Ударом по солідарності країн Центрально-Східної Європи стали на початку 2002 р. не зовсім виважені заяви В. Орбана щодо необхідності відміни в ЧР і СР повоєнних декретів чехословацького президента Е. Бенеша про позбавлення громадянства і майнових прав та депортацію представників німецької і угорської меншини в 1945-1947 рр. Проблема бенешівських декретів стала предметом гострого обговорення в Європарламенті. З боку організацій колишніх німців-вигнанців в Австрії і ФРН посилювалися випадки проти ЧР. Чехія і Словаччина висловили офіційний протест щодо спроб реанімації питання повоєнних декретів. Прем'єри ЧР, СР і РП у знак протесту відмовилися взяти участь у запланованій в Угорщині зустрічі глав урядів Вишеграду. Співробітництво "вишеградської четвірки" навесні 2002 р. на певний час взагалі було припинено.

Парадоксально, але спричинений колишнім угорським керівництвом європейський скандал навколо бенешівських декретів активно використали праві і ліві сили ЧР у передвиборчій кампанії. Чеський парламент схвалив спеціальну заяву щодо непорушності цих повоєнних президентських актів. А лідер правоконсервативної ГДП В.Клаус публічно почав вимагати від загальноєвропейських інституцій дати Чехії попередні гарантії того, що після вступу країни до ЄС проблема бенешівських декретів взагалі не буде ними підніматися. Прагнучи представити себе захисниками національних інтересів, праві ЧР у пе-

редвиборчій кампанії 2002 р. почали використовувати риторику, яка притаманна чеським комуністам. Вони спекулювали на почуттях патріотизму і роздмухували примару зовнішньої загрози для Чехії.

Предметом гострої критики з боку ГДП став навіть Євросоюз. Лідер партії В.Клаус давно йменує себе "евроскептиком". Він підкреслює, що загальноєвропейські структури та "євробюрократія" у Брюсселі займаються директивним адмініструванням і мало враховують інтереси окремих країн-членів або кандидатів у члени ЄС, в т. ч. ЧР. У відповідь чільні представники Євросоюзу та західноєвропейська преса напередодні чеських парламентських виборів інтенсивно висловлювали думку, що у разі перемоги ГДП і призначення В.Клауса новим прем'єром, ЧР матиме проблеми із вступом до ЄС у 2004 р.

Дивне твердження, якщо враховувати, що донедавна Чехія на Заході вважалася взірцем постсоціалістичної трансформації серед держав Центрально-Східної Європи. Мимоволі складається враження, що загальноєвропейські структури не зовсім зацікавлені, щоб у країнах-претендентах на вступ до Євросоюзу при владі знаходилися рішучі прореформні політичні сили і лідери, здатні гнучко і оптимально гармонізувати загальноєвропейські і національні інтереси. Навряд чи хтось із серйозних європейських політиків вважає, наприклад, правоконсервативних В.Клауса чи В.Орбана радикалами або антиєвропейцями. Ці досвідчені і авторитетні державно-політичні діячі не зовсім прийнятними для Європи стали зараз і через випадковий збіг обставин. Акцент правих сил ЧР і УР в передвиборчій кампанії 2002 р. на захист національних інтересів хронологічно співпав із драматичним розвитком подій на президентських виборах у Франції, де в першому колі значну підтримку отримав ультраправий кандидат Ж.-М. Лепен. "Синдром Лепена" неминуче вплинув і на відношення загальноєвропейських органів до перебігу парламентських виборів у Центрально-Східній Європі. Євросоюз і Рада Європи серйозно побоювалися можливості приходу до влади

правих радикалів у цих нестійких демократіях. Тому в Брюсселі і Страсбурзі, наприклад, з полегшенням зустріли повідомлення про виборчу невдачу ФІДЕС і оцінили виграш соціалістів як перемогу в Угорщині євроінтеграційних сил. А може об'єднану Європу влаштовують менш вибагливі, ніж праві, та більш поступливі і слухняні лівоорієнтовані влади у Центрально-Східній Європі?

Такий наш реквієм над поразкою правих політичних сил на парламентських виборах 2002 р. в Угорщині і Чехії викликаний і поки що не повним розумінням європейською спільнотою неминучості невдовзі системного феномену - у "братню капіталістичну сім'ю" держав Європи, тобто ЄС, деякі країни Центрально-Східної Європи приведуть у 2004 р. правлячі зараз представники партійної номенклатури минулого режиму. Хоча, слід визнати, що це абсолютно суверенна справа цих держав і ЄС. Однак, і такий феномен засвідчує, що політична трансформація та процес зміни еліт і в провідних державах регіону далекі від завершення.

Ще одним прикладом незавершеності системних політичних змін у Центрально-Східній Європі є сучасна Словаччина. Чергові парламентські вибори у цій країні призначені на 20-21 вересня 2002 р. Захід уже наперед сумний від їх можливих результатів. Ще ніколи за роки постсоціалістичної трансформації СР не знаходилася в епіцентрі такої підвищеної уваги з боку світових держав, ЄС, НАТО і міжнародних інституцій. 7 червня 2002 р. проблеми майбутніх виборів до Національної Ради СР обговорювалися серед найважливіших питань навіть на зустрічі президента СР Р. Шустера і президента США Дж. Буша у Вашингтоні, під час офіційного візиту глави словацької держави до Сполучених Штатів. Більшість західних політиків серйозно непокоїть можливість чергового політичного реваншу національноорієнтованого Руху за демократичну Словаччину - Народної партії (РЗДС), очолюваного харизматичним лідером В. Мечіаром. Чи не зробить В. Мечіар черговий "come back" до влади і прем'єрства?

**Табл. 3. Політичні партії і рухи в Національній Раді
Словацької Республіки
за результатами виборів 1992, 1994 і 1998 рр.**

№	Партії, рухи, коаліції	1992		1994		1998	
		Депутатів	Виборців %	Депутатів	Виборців %	Депутатів	Виборців %
1.	Рух за Демократичну Словацьчину-Народна партія	74	37,26	61*	34,96*	43	27,0
2.	Словацька національна партія	15	7,93	9	5,4	14	9,0
3.	Об'єднання робітників Словацьчини	-	-	13	7,34	-	-
4.	Партія демократичної лівиці	29	14,7	18**	10,41**	23	14,66
5.	Демократична унія Словацьчини	-	-	15	8,57	а)	а)
6.	Християнський демократичний рух	18	8,89	17	10,08	а)	а)
7.	Угорська коаліція***	14	7,42	17	10,18	15	9,12
8.	Словацька демократична коаліція	-	-	-	-	42	26,33
9.	Партія громадянського порозуміння	-	-	-	-	13	8,0

Примітки: а) - у 1998 р. у складі Словацької демократичної коаліції; * - блок РзаДС-Селянська партія Словацьчини; ** - блок "Вільний вибір": ПДЛ-Соціал-демократична партія Словацьчини-Партія сільських господарів СР-Партія зелених Словацьчини;*** - 1992 р.- "Едьютелеш-Співжиття", 1994 р.-"Угорська коаліція" (Едь-ютелеш-Угорський християнський демократичний рух-Угорська громадянська партія), 1998 р.- Партія угорської коаліції.

Після парламентських виборів у вересні 1998 р. (див.Табл.3.) новостворений антимечіарівський блок – Словацька Демократична Коаліція спільно з партіями Демократичної лівиці, Угорської коаліції, Громадянського порозуміння утворили новий уряд на чолі з М. Дзуріндою. У травні 1999 р. вперше на загальнонародному голосуванні президентом СР було обрано Р. Шустера. Уряд і президент взяли курс на прискорення інтеграції Словацьчини до європейських структур, широке залучення іноземних інвес-

тицій для реструктуризації і модернізації економіки. Розгорнуто процедури з підготовки вступу країни до НАТО і ЄС.

Але фаворитом на нових парламентських виборах вересня 2002 р. в СР залишається опозиційний РЗДС В. Мечіара, який, згідно із даними щомісячних рейтингів словацьких політичних сил, впродовж 1999 - першої половини 2002 рр. стабільно підтримує від четверті до третини загальної кількості виборців. Рух здатний набрати на майбутніх виборах принаймні 30% голосів (його найближчий

політичний суперник - партія "Смер" на-вряд чи отримає більше 20%). Причиною такого авторитету РЗДС є передовсім невдача соціальної політики уряду т.зв. широкої коаліції. Правлячі зараз продемократичні партії - різні за ідейним спрямуванням. Вони так і не зуміли впродовж 1998-2002 рр. погодити і реалізувати у внутрішній політиці соціальну спрямованість лівоцентристських сил і економічний ринковий прагматизм правоцентристів. Найбільшою невдачею сучасної влади є стрімке зростання рівня безробіття в країні, який сягає до 20% від загальної кількості працездатного населення. Це один із найвищих показників рівня безробіття серед країн Європи. На соціально-економічних проблемах напередодні виборів вдало спекулює РЗДС. Та політичний реванш В.Мечіара і перемога на виборах 2002 р. РЗДС означають для Словаччини втрату можливості на вступ до НАТО після празького саміту альянсу (листопад 2002 р.) та до ЄС - у 2004 р. Саме авторитарний мечіарівський режим під час правління у 1994-1998 р. настільки підірвав міжнародний авторитет СР, що вона єдина із держав Вишеграду не була прийнята у 1999 р. до НАТО. Про неможливість вступу країни до НАТО і ЄС за умови нового правління В.Мечіара відверто попереджають Словаччину представники керівництва загальноєвропейських і трансатлантичних структур, політики з провідних західних держав. А це знаменувало б втрату Словаччиною історичного шансу.

Тому з весни 2002 р. і президент СР Р.Шустер, і лідери демократичних партій ведуть інтенсивні переговори щодо можливості створення нового антимечіарівського політичного блоку та післявиборчої ізоляції РЗДС. В останній час із Братислави з вуст президента, прем'єра, міністра закордонних справ та інших словацьких офіційних осіб і політиків все частіше звучать заспокійливі заяви про створення в СР після вересневих парламентських виборів такої коаліційної влади, яка гарантуватиме продовження євроінтеграційного і трансатлантичного курсу країни.

Простий аналіз динаміки рейтингів політичних сил СР та заяв словацьких діячів дозволяє зробити висновок, що

обрано варіант формування після вересневих парламентських виборів нової широкої антимечіарівської правлячої коаліції, яку можливо очолюватиме партія "Смер", керована молодим політиком Р.Фіцо. Президент Р.Шустер з початку 2002 р. декілька разів заявляв, що конституція не зобов'язує його доручати формування нової влади партії, яка отримає найбільше голосів на виборах (тобто РЗДС). Інші словацькі політики стверджують, що якщо РЗДС і отримає після виборів перше право на формування влади, то ні в якому випадку не знайде коаліційних партнерів. Отже, завдання створення коаліційного уряду візьме на себе друга за виборчими результатами політична сила - партія "Смер". Її союзниками по правлячій коаліції можуть стати 3-5 інших парламентських партій, за виключенням РЗДС.

Єдино - така різноідейна влада ризикує повторити негативну еволюцію сучасної правлячої коаліції - без системного вирішення найважливіших економічних і соціальних проблем та з гарантованою втратою авторитету. Крім того, "Смер" - своєрідний партійно-політичний феномен на словацькій політичній сцені, як програмно проголошує вона себе - партія "третього шляху". Її амбітний лідер Р.Фіцо - виходець із посткомуністичної ПДЛ, колишній представник СР у Міжнародному суді з прав людини, за 3 місяці до виборів заявляє, що "Смер" не вестиме переговори і виключає участь сучасного прем'єра М.Дзурінди і віце-прем'єра з питань економіки І.Міклоша у формуванні нової коаліційної влади. Керівництво "Смер" взагалі пропагує ідею, щоб після виборів у владі були тільки "нові обличчя". Ті, хто будь-коли працював у вищих органах державної влади, в т.ч. міністерствах не повинні за переконанням представників "Смер" висуватися на керівні державні пости. Партія "Смер" збирається також більш послідовно відстоювати інтереси СР на переговорах із Єврокомісією про вступ до ЄС.

Та навіть варіант створення після вересневих 2002 р. парламентських виборів у СР широкої правлячої коаліції буде не такою простою справою і не повністю гарантує вирішення проблеми демократичного розвитку країни. Навіть

більше - РЗДС і В.Мечіар зберігають один важливий шанс на абсолютну перемогу на виборах. Якщо явка громадян на вибори буде низькою, як фіксують зараз регулярні соціологічні дослідження, РЗДС може отримати понад 50% голосів. Населення СР настільки розчароване політикою сучасної влади, що посилюється апатія і небажання брати участь у вересневих виборах. До урн для голосування не прийдуть в основному групи громадян, які підтримували на попередніх виборах сучасні правлячі партії. Повністю розпалися словацькі ліві сили, яким симпатизує третина виборців. Загалом зростає протестний електорат. А виборча база РЗДС - стабільна і складає близько 1 млн. чол. із 4 млн. громадян СР, які мають право голосу. До них зараз варто додати невдоволених сучасною владою, і потенційно РЗДС може підтримати близько 1,5 млн. виборців. Досвід попередніх виборів у СР засвідчує, що участь у голосуванні не бере до 1 млн. громадян. Зараз ця цифра може бути ще вищою. Тому, якщо на вибори у вересні 2002 р. прийде менше 3 млн. чол., РЗДС здатний створити однопартійну парламентську більшість. Тоді будь-які політичні маневри президента і сучасних владну-

чих сил будуть безуспішні. РЗДС, згідно з конституцією СР, створить одну партійну владу на чолі з прем'єром В.Мечіаром. Ця перспектива надзвичайно турбує Захід і керівництво СР. Західноєвропейські і американські політики та державні діячі, представники НАТО і ЄС з весни 2002 р. настійливо закликають громадян СР взяти активну участь у голосуванні на вересневих парламентських виборах.

Тобто, 2002 р. у Словаччині далеко не нагадує завершення політичної трансформації. Навпаки, політична боротьба загострюється, йде перегрупування партійно-політичних сил, зміна їх розстановки і подальша реструктуризація суспільства. Політична система суспільства і її партійна структура залишаються ще не повністю ustalеними. Словацька ситуація не відрізняється кардинальним чином від політичного становища в інших країнах Центрально-Східної Європи. Тому слід констатувати, що процес політичної трансформації в регіоні продовжуватиметься ще довготривало. І зараз варто говорити скоріше про політичні зміни, ніж про завершення трансформації.

Список використаних джерел:

- 1 Десять лет системной трансформации в странах ЦВЕ и в России: итоги и уроки // Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - № 5. - С.3-14.
- 2 Там само. - С.9-11.
- 3 Постреволюционная Восточная Европа: экономические ориентиры и политические коллизии / Отв. ред. Ю.С. Новопапин. - М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1995; Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов / Отв.ред.Ю.Ф.Зудинов. - М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1997; Политическая трансформация стран Центральной и Восточной Европы. - М.: Институт международных экономических и политических исследований РАН, 1997.
- 4 Складено авторами за: Марков Д. Общественно-политические преобразования в Венгрии // Политические трансформации стран Центральной и Восточной Европы- М.: Институт международных экономических и политических исследований, -1997. - С.55.; Перемены в расстановке парламентских сил // Венгерское обозрение. - 1998. - № 3.- С. 2-3; дані ЗМІ.
- 5 Желицки Б.Й. Многопартийность и политическая панорама в современной Венгрии // Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов. -С.76-93.
- 6 Складено авторами за: Statistická ročenka České Republiky 1993- Praha: Český spisovatel, 1993. S.441; Politologie / Kroupa J., Koudelka Z., Svatoň J. a iní. -

Brno: Masarykova univerzita. - 1998 - S. 78; Černej P., Pokorný J. A Brief History of the Czech Lands to 2000. - Praha : Prah Press. -2000. - P.94; Krejčí O. Tento způsob voleb...// Ekonom. - 2002. - N 21. - S.18; дані ЗМІ.

7 Складено авторами за: Statistická ročenka České Republiky 1993 - Praha: Český spisovatel, 1993.- S.441; Slovakia 1998-1999 . A Global Report on the Stae of Society. / Ed.Meseznikov G. - Bratislava: Institute for Public Affairs, 1999,- P.65-66.

Аннотация

В статье рассматриваются результаты политических изменений в ведущих странах Центрально-Восточной Европы. Анализируются результаты парламентских выборов 2002 года в Венгрии и Чехии и расстановка политических сил накануне парламентских выборов в Словакии.

Summary

In this article the results of political changes in the leading countries of Central-East Europe are considered. The results of parliamentary elections in 2002 year in Hungary and Czech Republic and arrangement of political powers on the eve of parliamentary election in Slovakia are analysed.